

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ

УДК 796.88/796(477.54)

Півень О. Б.
Канунова Л. В.
Харківська державна академія фізичної культури

Історичні аспекти розвитку важкої атлетики на Харківщині

Анотація. Мета: встановити особливості розвитку важкої атлетики на Харківщині. **Матеріал:** дослідження проводились на основі архівних матеріалів, протоколів змагань, друкованих видань та інших джерел. Поетапно досліджено розвиток важкої атлетики на Харківщині від зародження до сучасних часів. **Результати:** важка атлетика є таким видом спорту, в якому можуть змагатися як чоловіки, так і жінки. Це робить важку атлетику більш демократичним видом спорту, на відміну від тих видів, в яких можуть приймати участь спортсмени однієї статі. У районних центрах приділялась недостатня увага розвитку цього виду спорту, але ця проблема почала вирішуватись в останні роки. Було відкрито нові зали в різних районах області та міста, збільшилась кількість спортсменів, що успішно приймають участь у змаганнях різного рівня, за рахунок інтенсивного розвитку спортивного руху в світі. **Висновки:** важка атлетика на Харківщині набула широкого розповсюдження і має тенденцію до подальшого розвитку.

Ключові слова: важка атлетика, Харківщина, протоколи змагань, інтенсивний розвиток, спортивний рух.

Вступ. В останні роки все більше людей займається різними видами спорту. Відкривається досить велика кількість спортивних залів, серед яких і зали важкої атлетики. Постійно збільшується кількість бажаючих займатися цим видом спорту, кількість спортсменів, котрі приймають участь у міських та обласних змаганнях. Вдалими були виступи харківських важкоатлетів і на всеукраїнських та міжнародних змаганнях.

Важка атлетика, особливо в розвинутих країнах, стрімко розвивається, і перед спортивними управліннями постає завдання щодо пропаганди розвитку цього спорту без фармакологічних втручань. Ця проблема досить актуальна і в Україні. Отже актуальним стає пошук раціональних виходів з цієї проблеми. Тому вивчення різних аспектів розвитку важкої атлетики на Харківщині дозволяє краще зрозуміти переваги цього виду спорту, як активної діяльності людини.

Аналіз розвитку важкої атлетики на Харківщині, яка є доступним видом фізичної активності людей різного віку та матеріального достатку, надасть великий матеріал для творчого переосмислення та прогнозування майбутніх перспектив та тенденцій розвитку цього виду спорту як соціальної складової частини життя людини.

Результати досліджень відомих спортивних фахівців Ю. Грота та М. Олійника, показали, що важка атлетика на Харківщині розвивалася не завжди в одному темпі. Були для цього виду спорту і часи піднесення, і час спаду розвитку [10–13]. Так на початку ХХ століття важка атлетика розвивалася досить бурхливо. І вже 1907 року в Харкові було проведено перші міжнародні змагання [10]. На початку 20-х років ХХ століття на Харківщині почали з'являтися перші чемпіони та призери країни. На початку 40-х років спортивна робота на Харківщині не велася у зв'язку з Великою Вітчизняною війною. А вже з кінця 40-х, на початку 50-х років важка атлетика на Харківщині розвивалася великими темпами [1], хоча з 60-х і до середини 80 років з різних причин спостерігається спад розвитку [1; 11; 12]. Результати роботи Ю. Грота, М. Приза та О. Жиколла свідчать, що справжній розквіт цього виду спорту починається тільки з середини 80-х років, котрий продовжується силами талановитих спортсменів,

тренерів та спортивних діячів і по теперішній час [1; 4; 12; 13]. Також тему розвитку важкої атлетики на Харківщині розглядали І. Лозовський та М. Аптекарь та ряд інших фахівців [1; 6; 9].

Разом з тим, на сьогоднішній день відсутнє цілісне історико-педагогічне дослідження, в якому було б узагальнено теоретичний та практичний доробок фахівців зі спорту, що стосується розвитку важкої атлетики на Харківщині, а особливо у районних центрах.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано згідно зі Зведеним планом науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр. у межах теми 2.12 «Формування системи багаторічного відбору і орієнтації спортсменів».

Мета дослідження: встановити особливості розвитку важкої атлетики на Харківщині.

Методи дослідження: аналіз даних науково-методичної літератури, аналіз і систематизація результатів змагань різного рівня.

Результати дослідження та їх обговорення. Перші гуртки з важкої атлетики почали відкриватися ще до революції. У Харкові на вулиці Шевченка був відкритий перший зал з атлетичної гімнастики в 1893 році на підприємстві чавуноливарного механічного заводу. Керував гуртком німець Н. Вільгальм. Новачки на той час тренувалися по два рази на тиждень, а досвідчені три рази. Серед атлетів досить непогані результати на той час мали С. Гриценко та В. Александрович. Змагання проходили в парках та в цирку і включали в себе підняття різних ваг та бійцівські змагання. Атлетичний гурток на той час виховав таких видатних атлетів як: П. Л. Пилипейченко, Б. Протопопов, Д. Мірошник, М. Погребизький, В. Соколов, А. Постников [10].

1907 року в Харкові було проведено перші міжнародні змагання. Турнір відбувся в цирку братів Нікітиних. Змагання тривали довгий час (51 доба) і в них прийняли участь атлети з Франції – Жан Киссо, Грузії – К. Мансурадзе, Югославії – М. Петрович, Росію представляли В. Соловійов та І. Заїкін. Переможцем став І. Заїкін. Харків'янин В. Соловійов підняв жим двома риками – 275 фунтів, ривок – 240, поштовх – 320.

Після гімнастичного товариства атлетичний гурток було створено і в технологічному інституті. У гур-

тку працював В. Шишкін. А в 1913 році було створено важкоатлетичну лігу в місті. До неї увійшло 12 секцій, котрі розміщувалися переважно в підвалах а подекуди і на відкритих майданчиках.

Але після жовтневої революції 1917 року розвиток важкої атлетики дещо призупинився. Це було пов'язано з першою світовою війною, з хвилюваннями в післяреволюційні часи.

Перші змагання, в яких прийняли участь атлети з Харкова, відбулися 1922 року, і вже після них харків'яни регулярно і досить непогано виступали (табл. 1). У ці роки почали регулярно проводитися чемпіонати міста серед профсоюзів. Особливо вдало виступала команда з заводу ХЕМЗ, лідером якої був О. Орлеан [1; 10].

У 30-ті роки на Харківщині почали розвиватися різні види спорту. Важка атлетика від них не відставала. На місцевих чемпіонатах почав активно виступати студент інституту фізичної культури Олександр Смушкевич [2]. Пізніше він став призером чемпіонату УРСР, але прославився як один із ведучих тренерів України. У важкій атлетиці з'явилося ім'я Георгія Попова. Він був одним із перших атлетів, який застосував великі тренувальні навантаження у своїй підготовці, обґрунтував періодичність їх зміни у тижневих циклах, а також винайшов новий спосіб присіду під штангу – «розніжка». Він першим з українських важкоатлетів встановив найвище світове досягнення в ривку – 98,2 кг, а в 1937 р. йому було присвоєно почесне звання «Заслужений майстер спорту СРСР» [16].

З початком Великої Вітчизняної війни спортсмени пішли на фронт, приймали участь в обороні своєї краї-

ни. Харків декілька разів захоплювали фашистські загари. Офіційні змагання – не проводилися [8].

Після війни в місті почали відкриватися гуртки важкої атлетики на заводах «Серп і молот», «Електротяжмаш». При спортивних товариствах відкрилися секції на стадіонах «Спартак», «Буревісник», «Авангард», «Локомотив» та «ХТЗ».

На «Авангарді» працював Сегеда Іван Тимофійович. Він виховав першого українського Олімпійського чемпіона з важкої атлетики Ігора Рибак. На стадіоні «ХТЗ» працював талановитий тренер М. Світличний – тренер Олімпійського чемпіона Леоніда Жаботинського.

Слід відмітити, що одну з головних ролей у фізкультурному житті харків'ян у післявоєнні роки грала громадська організація «Динамо». 1947 року старшим тренером з важкої атлетики став О. Є. Смушкевич. «Динамо» стало основним центром розвитку важкої атлетики в місті та в Україні. Він згуртував навколо себе багатьох молодих богатирів. Один із них Михайло Кемель (в майбутньому – тренер Анатолія Писаренка). Великим стимулом для розвитку важкої атлетики в регіоні було проведення влітку 1947 року в місті перед чемпіонатом Світу, навчально-тренувального збору найсильніших важкоатлетів країни. До складу команди тоді увійшли і харків'яни С. Калиниченко та І. Кириченко. Штангісти не однократно виступали на стадіоні «Динамо», площі Дзержинського, встановлювали рекорди.

На чемпіонатах міста в той час найяскравіше виступали суперники М. Кемель та М. Світличний, заслужені тренери СРСР (учні – А. Писаренко та Л. Жа-

Таблиця 1
Виступи важкоатлетів з Харківщини в довоєнні роки ХХ століття

Рік	Місце проведення змагань	Назва змагань	Ім'я спортсмена	Місце	Вагова категорія
1922	Харків	Перша українська Олімпіада	В. Поль	2	67,5 кг
			О. Орлеан	2	82,5 кг
			Л. Алекс	3	67,5 кг
			І. Підгурський	4	82,5 кг
1923	Харків	Спартакіада України	П. Берг	3	75 гк
			В. Поль	1	67,5 кг
			Семенов	2	67,5 кг
			Л. Алекс	3	67,5 кг
1928	Одеса	Чемпіонат УРСР	М. Кондрусик	3	60 кг
			Б. Шапіро	1	62 кг
			К. Бенкіс	1	67,5 кг
			Шевченко	2	67 кг
1928	Одеса	Чемпіонат УРСР	Ф. Остапов	3	67 кг
			М. Касьяник	1	60 кг
			М. Касьяник	1	3 рек. Укр.
			М. Касьяник	1	3 рек. Укр.
1936	–	Матч збірних Укр. та Росії	Г. Попов	1	67,5 кг 2 рек. світу
1937	–	Чемпіонат УРСР	І. Кириченко О. Зедьдин	1 2	82,5 кг 56 кг
1938	Київ	Чемпіонат СРСР	І. Кириченко О. Зедьдин	3 9	82,5 кг 56 кг
1941	Харків	Спартакіада України	І. Кириченко	2	82,5 кг
			О. Зедьдин	3	56 кг

Таблиця 2

Виступи важкоатлетів Харківщини в 40–50-х роках ХХ століття

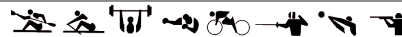
Рік	Місце проведення змагань	Назва змагань	Ім'я спортсмена	Місце	Вагова категорія
1944	Вінниця	Чемпіонат УРСР	С. Калиниченко О. Смушкевич	1 2	Середня Легка
1949	Дніпропетровськ	Чемпіонат УРСР	М. Кемель Ю. Мазуренко	2 2	Середня Легка
1949	Челябінськ	Міжвідомча першість СРСР	І. Кириченко С. Калиниченко М. Кемель Ю. Мазуренко	9 9 6 3	Напівважка Середня Напівважка Легка
1950	Київ	Чемпіонат УРСР	І. Кириченко	3	Напівважка
1950	–	Першості ВЦСПС	І. Кириченко	3	Напівважкій
1950	Київ	Першості Радянської армії	С. Калиниченко	2	Середня
1952	Іваново	Чемпіонат СРСР	Ф. Осипа	2	Напівважка
1952	Харків	Чемпіонат УРСР	Ф. Осипа Х. Ягли-Огли	1 3	Напівважка Напівсередня
1954	Петрозаводськ	Чемпіонат СРСР	Ф. Осипа	2	Напівважка
1954		XII Студентські Ігри	Ф. Осипа	1	Напівважка
1954	Сталіно	Чемпіонат УРСР	Х. Ягли-Огли М. Рудман І. Рибак А. Сердюк Ф. Осипа	1 1 2 2 1	До 75 кг До 82,5 кг Легка Напівважка Напівважка (
1955	Симферопіль	Чемпіонат УРСР	І. Рибак Х. Ягли-Огли М. Рудман Ф. Осипа	1 1 1 1	Легка До 75 кг До 82,5 кг Напівважка
1955	Мінськ	Чемпіонат СРСР	Ф. Осипа Х. Ягли-Огли І. Рибак	2 3 1	Напівважка До 75 кг Легка
1956	–	Спартакіада України	Ф. Осипа Х. Ягли-Огли М. Рудман	1 1 1	Напівважка До 75 кг До 82,5
1956	Гельсінкі	Чемпіонат Європи	Ф. Осипа І. Рибак	2 1	Напівважка Легка
1956	Мельбурн	Олімпійські Ігри	І. Рибак	1	Легка
1957	Ужгород	Чемпіонат УРСР	Ф. Осипа Х. Ягли-Огли М. Ягли-Огли Л. Жаботинський І. Рибак	1 1 1 3 1	До 90 кг До 82,5 кг До 67,5 кг Суперважка До 75 кг
1957	Катовиці	Чемпіонат Європи	М. Рудман Х. Ягли-Огли	1 1	До 82,5 кг До 75 кг

ботинський), та Ю. Мазуренко.

У 1950 році команда харків'ян втратила Ю. Мазуренка та М. Кемеля. Вони переїхали до Києва. Але почало підростати нове покоління важкоатлетів. На чемпіонатах області почав прогресувати вихованець О. Смушкевича – Федір Осипа, набирали оберти Марк Рудман, Ігор Рибак та брати Ягли-Огли (табл. 2).

1956 рік приніс для шанувальників «залізної гри»

радісну новину з Мельбурну. На Олімпійських іграх у ваговій категорії до 67,5 кг виступав харків'янин Ігор Рибак. Показавши суму 380 кг, (110+120+150) він посів перше місце. Це був перший важкоатлет з України, який завоював олімпійське золото! [1; 11; 14; 15]. Також цього року І. Рибак разом з Ф. Осипою виступали на чемпіонаті Європи в м. Гельсінкі – де також порадували своїх прихильни-

ків першими місцями (див. табл. 2).

Наступного – 1957 року харків'яни також отримали від своїх штангістів подарунк у вигляді перемоги на чемпіонаті Європи в м. Катовиці. Переможцями у своїх категоріях були Х. Ягли-Огли та М. Рудман [11; 17].

У **60-х роках** намітилися тенденція спаду розвитку важкої атлетики на Харківщині, це було пов'язано з невдалою політикою розвитку видів спорту. У цей час почали закриватися багато залів, товариств, а замість них відкривали центри підготовки. На початку 60-х років переїхав до Запоріжжя Леонід Жаботинський. Це була велика втрата для команди. Але все рівно було виховано багато майстрів спорту (МС). Серед них можна відмітити вихованців М. Світличного Л. Монозона та В. Феоктистова, останній навіть установив рекорд України в сумі триборства 437,5 кг у суперважкій вазі серед юніорів. Також хотілося відмітити середньоваговика Б. Павлова [3], згодом і він переїхав до Донецьку. На обласних змаганнях того часу вдало виступали Я. Могільнер та Л. Горностаєв [11].

У **70-ті роки** занепад важкої атлетики в області продовжувався. В останнє добре виступили на чемпіонаті України 21–25.03.1976 р. у м. Дніпропетровськ Я. Могільнер з «Локомотива» та В. Пахомов з «Зеніту». Вони посіли другі місця. Лише після 1975 року потроху важка атлетика почала «оживати». У цей час почав працювати на «Спартак» Анатолій Кагал, у «Локомотиві» – Хасен Ягли-Огли. Його найталановитішим учнем був П. Щеглов – чемпіон міжнародного турніру пам'яті Яна Спарре. Мустафа Ягли-Огли працював у інституті ХІІТ викладачем з фізичного виховання. В ХІМЕСГі тренував Л. Горно-

стаєв. Він підготував МС М. Хайнацького.

У **80-ті роки** було підготовлено багато майстрів спорту. Важка атлетика потроху оживає. Активно працює А. Кагал. Його учні В. Новицький та А. Денисов у 1980 р. виконують норматив МС, а в 1984 р. Денисов виконує норматив майстра спорту міжнародного класу (МСМК). В. Борох у 1985 р. виконує МС, у 1987 р. – МСМК, П. Щеглов – МСМК.

1986 року після тривалої паузи, в Харкові знову провели чемпіонат СРСР з важкої атлетики. Ця подія також вплинула на подальший розвиток важкої атлетики в регіоні.

Ще більшого розвитку відбувається в **90-ті роки**. У Харкові було створено із філії Київського інституту фізичної культури, Харківський інститут фізичної культури. В інституті відкрито кафедру важкої атлетики на чолі з заслуженим тренером СРСР, МС з важкої атлетики З. С. Архангородським [4]. Також було відкрито Харківське вище училище фізичної культури. В училищі почали працювати заслужені тренери України А. А. Шаймарданов та В. М. Нікулін. Вони підготували багато МС та МСМК. Серед їх учнів багаторазові чемпіони, рекордсмени країни А. Насібулін, В. Шаймарданова, В. Масловська, Г. Красильников, О. Торохтій, І. Деха [4; 7; 13].

З початку 90-х років команда харків'ян постійно виграє чемпіонати України. До занять важкою атлетикою поряд із чоловіками почали залучати жінок. Вже на I Всесоюзному турнірі серед жінок 1991 року в м. Маріуполі Харків'янки змагалися в трьох вагових категоріях (див. табл. 3). Вдало тоді виступила В. Павлиш (1 місце). Другі місця посіли В. Коновалова (В. Шаймарданова) та Л. Канунова [5], остання після

Таблиця 3
Виступи важкоатлетів Харківщини в 1980–2012-х роках

Рік	Місце проведення змагань	Назва змагань	Ім'я спортсмена	Місце	Вагова категорія
1988	Прага	Кубок Світу	А. Насібулін	1	56 кг
1988	Луцьк	Чемпіонат України	А. Денисов	1	100 кг
			В. Борох	1	110 кг
			В. Павлиш	1	82 кг
1989	Майямі	Кубок Світу	А. Насібулін	2	56 кг
1989	Сараєво	Чемпіонат Європи	А. Насібулін	2	56 кг
1990	Мценск	Чемпіонат СРСР	В. Борох	1	110 кг
			А. Насібулін	3	60 кг
1990	Маріуполь	Першість СРСР	Л. Канунова	2	60 кг
			В. Коновалова	2	67,5 кг
			В. Павлиш	1	82,5 кг
2000	Сідней	Олімпійські Ігри	О. Лівхальд	8	56 кг
			Г. Красильников	9	+105 кг
2004	Афіни	Олімпійські Ігри	Г. Красильников	4	+105 кг
			В. Масловська	5	69 кг
2008	Пекін	Олімпійські Ігри	О. Торохтій	9	105 кг
2012	Лондон	Олімпійські Ігри	О. Торохтій	1	105 кг
2013	Узбекистан	Чемпіонат Світу серед юніорів до 17 років	І. Деха	2	+69 кг

Таблиця 4

Розвиток важкої атлетики в районних центрах Харківщини

Районний центр	Рік відкриття	Найталановитіші учні	Підготовано МС та КМС	Тренери
Барвенково	1991	Деха І. – срібна призерка чемпіонату Світу серед юніорів.	12 МС	О.А. Медвідь
Валки	1984	Призери тов. «Колос»	–	В.В.Федотов
Красноград	1983	В. Фамільянов – призер товариства «Колос» В. Фокін – 5 м. Кубок СРСР	3 МС та 4 КМС	М. В. Касаткін, М. М. Буслов
Люботин	1979	О. Кибальник 1 м. Кубок України 2005р	7 МС та 20 КМС	О. Г. Кибальник О. О. Кибальник

Таблиця 5

Зали міста Харкова, в яких діють секції важкої атлетики

Назва залу	Тренери
КЗ ҚДЮСШ «ХТЗ»	О. Півень
ХОВУФКС	В. Нікулін, Є. Шилов, А. Шаймарданов, С. Кругленко
ХПІ	С. Глядя
Монтажно-будівельний ліцей № 1	А. Кагал, Л. Канунова
«Локомотив»	В. Кірієнко
ХАІ	М. Шафігулің, В. Чижов

закінчення важкоатлетичної кар'єри почала займатися гирьовим спортом, де досягнула високих спортивних результатів (багаторазова чемпіонка України та п'ятиразова срібна призерка чемпіонату Світу та чемпіонка Світу 2010 р.). Ці вдалі виступи підтримали й інші харків'янки. Багаторазовими переможницями та рекордсменками країни були О. Сухіна, О. Баланюк, А. Кірієнко, Ю. Артьомова, В. Масловська, К. Резінова [4; 13].

З 2000 по 2010 роки виховується багато МС. На жаль, до Росії переїжджає С. С. Садиков, але він залишив у «Локомотиві» талановитого учня В. О. Кірієнка, котрий підготував багато МС та МСМК. Також у той час у Локомотиві працював О. В. Муравйов – тренер багаторазового чемпіона та рекордсмена країни та учасника Олімпійських Ігор – О. Лівхальда.

Особливим для харків'ян видався 2012 рік. Учень В. М. Нікуліна Олексій Торохтій на Олімпіаді в Лондоні у ваговій категорії 105 кг виборов перше місце, а вже наступного 2013 року його учениця Ірина Деха стає срібною призеркою чемпіонату Світу серед юніорів у ваговій категорії +69 кг (табл. 3).

Поряд з розвитком важкої атлетики в обласному центрі, важка атлетика в районах розвивалася досить мляво. Більшість залів з важкої атлетики було відкрито лише в 80-х роках минулого століття (табл. 4).

У 2013 році намітилася тенденція що до відкриття залів з важкої атлетики. Цього року було відкрито

зал в м. Печеніги (тренер – ЗМС з гирьового спорту Ю. Орлов), та зал у селищі Безлюдівка (тренери – МС з важкої атлетики В. Алієв та Ю. Пономаренко). На стадіоні ХТЗ знову запрацювала школа важкої атлетики (тренер – МС з важкої атлетики О. Півень). Продовжують виховувати майбутніх чемпіонів у наступних залах важкої атлетики (табл. 5).

Висновки:

1. Важка атлетика на Харківщині набула широкого розповсюдження і має тенденцію щодо подальшого розвитку. Запорукою цьому стали багаторічні традиції по підготовці важкоатлетів найвищого рівня тренерами Слобожанщини та виступи на світових аренах найкращих представників Харківської важкої атлетики.

2. Важка атлетика є таким видом спорту, в якому можуть змагатися як чоловіки, так і жінки. Це робить важку атлетику більш демократичним видом спорту, на відміну від тих видів, в яких можуть приймати участь лише спортсмени однієї статі.

3. Перспективним напрямком розвитку важкої атлетики на Харківщині є відкриття нових спортивних секцій, особливо в районах області, що дасть змогу залучити до регулярних занять фізичною культурою та спортом (зокрема важкою атлетикою) більшої кількості дітей та підлітків.

У подальших дослідженнях планується вивчити соціально-психологічні та фізіологічні аспекти розвитку важкоатлетів.

Список використаної літератури:

1. Аптекарь М. Л. Тяжелая атлетика: Справочник / М. Л. Аптекарь. – М. : Физкультура и спорт, 1983. – 425 с.
2. Вестник физической культуры Украины (Фізкультурник України, Спорт) / Харків ; Київ : Фізкультура України ; Спорт. – 1921–1944.
3. Все о спорте: Справочник / Сост. Б. Кукушкин. – М. : Физкультура и спорт, 1976. – Т. 1–3.

Олександр Борисович Пивень, *story-muravey@mail.ru*; Харківська державна академія фізичної культури: вул. Клочківська 99, Харків, 61058, Україна.

Людмила Володимирівна Канунова, *story-muravey@mail.ru*; Харківська державна академія фізичної культури: вул. Клочківська 99, Харків, 61058, Україна.

Александр Борисович Пивень, *story-muravey@mail.ru*; Харьковская государственная академия физической культуры: ул. Клочковская 99, г. Харьков, 61058, Украина.

Людмила Владимировна Канунова, *story-muravey@mail.ru*; Харьковская государственная академия физической культуры: ул. Клочковская 99, г. Харьков, 61058, Украина.

Oleksandr Piven, *story-muravey@mail.ru*; Kharkiv State Academy of Physical Culture: Klochkovskaya str. 99, Kharkiv, 61058, Ukraine.

Lydmila Kanunova, *story-muravey@mail.ru*; Kharkiv State Academy of Physical Culture: Klochkovskaya str. 99, Kharkiv, 61058, Ukraine.

